

adta. Eltökélted: közérthető lesz, de nem adod alább. Hát mostohaapáddá fogadtad Tömörkényt. Bartók és Tömörkény? Mintha képtelenség lenne. Pedig milyen természetes és szükséges: benned otthon volt mindkettő — egymással is. Talán emiatt „hangzavar” sokaknak a forma, emiatt anekdotalánc másoknak a tartalom. Pedig nincs külön forma, sem tartalom. Egyik föltétele a másiknak, egyik hordozója a másiknak, egyik megtestesítője a másiknak. És a hangzavarban ott a rend egyszerűsége, ami az életigazság. És az életigazság egyszerű rendjében vörös vonal a *follyamat*. Ami maga az élet.

Látod, Feri, ezek jutnak eszembe, ha kényszeredetten okoskodom. Magam ellenére, könyved ellenére. De egy könyv több önmagánál. Önmaga visszhangja is. És a visszhangot érteni, megfejteni, értelmezni is kell — mivel a távolságba futó erő az ütközéskor torzíthatja a jelentést.

S én töprengve tudni vélem, hogy csak és csakis magadról írtál. Hiszen mi másról írhattál volna? Hogy másról-másokról is? Mért játsszunk a szavakkal? Aki hitelesen ír magáról, az másról is ír, szükségszerűen. Aki igazán magának ír, az másnak is ír. Aki valóban magáért ír, az másért is ír. És szinte mindegy, hogy miként is cselekszi.

Hosszan írtam, és tudom, mégis keveset. Nem pótolni szerettem volna, amit másfél évtizedig nem írtam neked. Nincs mit pótolnunk utólag. Csupán tudnunk kell, hogy amit az „életírásban” tizenöt éve abbahagytunk, azt most már az „íráséletben” kell folytatnunk. Kinek-kinek külön — de talán mégis együtt. Kamaszos indulataink csillapodtak, igazságérzetünk és hivatástudatunk azonban törzssé vastagodott gyökereink fölött, és növekvő lombkoronát tart. Nem hiszem, hogy avult és dagályos szavak ezek, bár a metafora romantikusan közhelyes. De ez a közhely csakugyan igazságot fed.

Mondd, miként elegendő, hogy a múltat be kell vallani? Harcként, ami minden győzelmében vereséget rejt, és minden vereségében győzelmet? És valóban elegendő-e? Nem inkább megkerülhetetlen? És ha így lehet igaz — József Attilával gondolva is —, mi az, ami sosem lehet teljes és elegendő? Az, ami erőnek erejével is megtanulhatatlan: a szeretet és a szerelem? Amit emlékezve tanítunk magunknak utólag?

Befejezem, Feri. Megölellek az éjszakában, ahogyan ölelni őszintén ildomos: féltve és szeretve. És megköszönve a pillanatot. Amiben az élet villan rám.

ÖRDÖGH SZILVESZTER

Fülöp László: Realizmus és korszerűség

Mindegy, hogy szándéktalanul avagy nagyon is szándékkoltan (bár a szerző tudatosságának ismeretében sokkal inkább az utóbbira gondolnánk): jóval többet jelent önmagánál, eszményt, tájékozódást, programot jelöl, vallomásértékkel bír napjainkban ez a kötet cím s a könyvben mindvégig érvényesülő koncepció. Manapság, amidőn a realizmus gyanússá, sőt, a korszerűtlenség szinonimájává vált egynémely hangadó — a létszámhiányt gyakorta megsemmisítő fölényű leckéztetéssel, intoleráns deklarációkkal kompenzáló — kö-

rökben, amidőn az irodalomtörténészek zömének szégyenkeznie és bujdokolnia illenék a legfrissebb ízlés- és divatdiktátumokkal nem feltétlenül vagy nem mindenben korreláló nézetei okán, kell némi elszántság és bátorság e két fogalom társításához. S mégsem kihívás, mégsem harci lobogó ez a cím s a belőle kifejlő koncepció, csupán egy elméletileg és történetileg jól megalapozott vélemény. Mi sem áll távolabb a mindig higgadtan érvelő, polémiáiban is csendes szavú, a lehetséges határokig toleráns Fülöp Lászlótól, mint a harsány csatakiáltás, a provokatív szándék, a kirekesztő indulat, netán a tévedhetetlenségnek, az igazság egyedüli letéteményesének önelégült, büszke póza. Mindössze azt a „hiedelmet” sűríti a címbe, képviseli meggyőződéssel a kötet tanulmányaiban, hogy tükrözés és teremtés, realizmus és korszerűség még ma sem egymást kizáró, egymást tisztító fogalmak, hogy a táguló és tágitható realizmus is alkalmas századunk emberének és világának autentikus kifejezésére. Egyetértéssel idézi és kommentálja az *Iszony* elemzése közben Németh Lászlót: „... a regényben a realizmus sine qua non. Feltétel, de nem bilincs.” S jól lehet a könyv utolsó fejezetében hangzik el ez a szó, sugalma érvényes a korábbi interpretációkban is, fénye a tanulmánygyűjtemény egészére visszavilágít.

Hét írást markol egybe a *Realizmus és korszerűség*. 1974-es keltezésű a legkorábbi darab, 1984-ben születtek a legutóbbiak. Nyitányként Kaffka Margit teljes nagyepikai hagyatékáról vázol átfogó képet Fülöp László, majd e kitűnő, sokszempontú tanulmányt hat komplex regényelemzés követi. A *Színek és évek*, Kosztolányi *Pacsirtája* s Babits műve, a *Halálfi*ai csakúgy önálló fejezetet kap itt, mint Krúdy remeklése, a *Boldogult úrfikoromban*, Kassák memoárja, az *Egy ember élete* és Németh Lászlótól az *Iszony*. Csupán első pillantásra tűnhet esetlegesnek, heterogénnek a vizsgált alkotók és művek listája. A felszínen bizonytalansággal az eltérések, a látványos különbségek dominálnak, a mélyben viszont a rokonulás bizonyítékaira figyelmeztethetünk. Túl azon, hogy immár klasszikusnak tekintett szerzők művei mindahány, immanens értékeiket, az esetek többségében remekmű rangjukat elvitatni aligha lehetne, túl azon is, hogy mind a *Színek és évek*, mind az *Iszony* emlékezésre épülő — bár nem azonos kivitelezésű — tudatregény, akad egyéb sajátosság is, mi összefűzi őket. Közös bennük — s a lényeg ez —, hogy egytől egyig messzire távolodnak, egy kivételt — Krúdy könyvét — leszámítva, el is szakadnak az irodalmunkban mélyen meggyökeresedett anekdotaelvű, kedélyesen és felszínesen fabuláló, a fordulatossággal cselekményszöveggel hódító epikai hagyománytól és alakzatoktól, s (összefüggésben e jellemzőjünkkel) a múlt századi realizmus meghaladását, tágitását, újfajta regénymodell kialakítását reprezentálja mindenik. Fülöp László — igen helyesen — a korszerűség, a modernség, a XX. századhoz méltó realizmus egyik legfőbb kritériumának tekinti a leválást a literatúránkat oly sokáig (bizonyos prózairóknál és vonulatokban mindmáig) bénító adomázó örökségről, nemkülönben a radikális történetvisszaszorító, netán -megszüntető eljárásokat, hogy a regényműfaj rugalmas kereteit másnyelven tartalmak és megoldások telíthessék. E felfogás marántsem társtalan és előzménytelen. Ady Endre *Egy kis irodalom* című cikke már 1906-ban ingerülten kirohant — Mikszáthot, Herczeg Ferencet kárhóztatva — a béklyózó, korszerűtlen hagyományörzés ellen, mondván: (nálunk) „Elég, ha türelmi bárcája van az írónak. Még olvassák is a jámborabbját? Ha jeles anekdotái vannak. Magyarország kicsi literatúrájának védőszentje: szent Anekdota. Nyugaton az íróművészet nagy harcok után legyűrte az anekdotát. Nemcsak

a történelmi, mely az ultramontán Magyarországon javában virít. De a szociális anekdotát is. Igazi írótól az egész Életet követelik itt. Nem csupán a mulatságos morzsákat." Egyébként — tette hozzá rezignáltan — „A feudális Magyarországhoz... illik ez az anekdota-irodalom.” Kiváló kritikusok és tudósok sokasága — többük neve felbukkan a *Realizmus és korszerűség* lapjain is — Adyhoz hasonlóan vélekedett. Korántsem csökkenti ez a körülmény Fülöp László konzekvensen érvényesített nézetének érdemét, kivált nem, hogy számos finom meglátással, érzékeny, árnyalatos kiegészítéssel gyarapítja a vizsgált művek antianekdotizmusáról korábban szerzett tudomásainkat. S — örömmel konstatáltuk — az egyoldalú, szűkkeblű, perzekutori felfogástól, magatartástól úgyszintén őrizkedik a szerző. Noha kevés szót hozhat föl az anekdota védelmére, nem eredezteti belőle prózaepikánk mindmegannyi baját, sőt egyes, indokolt esetekben korszerűsíthető voltát, értékképző szerepét is elismeri. A *Boldogult úrfikoromban* mintaszerű elemzése tanúsítja ez utóbbit. Tavaly megjelent, *Közelítések Krúdyhoz* című monográfiája az időélmény és -struktúra modernségét mutatta ki e regényben, a most közreadott analízis pedig az anekdota metamorfózisát, megszüntetve megőrzésének jelentőségét, üdvös következtetéseit tudatosítja. Mindkét aspektus, mindkét okfejtés jogos, eredményes és tanulságos, s ha még további, másmilyen vizsgálódásokat is elképzelhetőnek, kívánatosnak tartunk, nem Fülöp László munkáival vagyunk elégedetlenek. A *Boldogult úrfikoromban* (is) olyan könyv, amely Robert Musil egyik, nagy lobbanású aforizmáját igazolja: „Die Unsterblichkeit der Kunstwerke ist ihre Unverdaulichkeit” (A műalkotások halhatatlansága megemészthetlenségük).

A *Realizmus és korszerűség* szerzője indokolatlan mértékű (mégis roppant elegáns, vonzó és példaadó) szerénységgel rendre vázlatosnak, adalékjellegűnek, csupán részletkibontónak minősíti a maga elemzéseit. Tény, hogy mindenkor kitűnően ismeri a tárgyalt mű és téma szakirodalmát, s egyetértően avagy polemikusan hivatkozik, reflektál is reá. Nem hiszi, hogy ő fedez föl mindent, nem félresepri, hanem mérlegeli az előtte jártak eredményeit. Megvan benne a jó tudósra jellemző tisztesség, lelkiismeretesség és a becsülő alázat mások munkája és teljesítménye iránt. Az okos folytatatók, az alkotva továbbfejlesztők magatartása és gyakorlata — a legértékesebb irodalomkutatói magatartás és gyakorlat — az övé. Kisebb-nagyobb mértékben valamennyi tanulmánya meghaladja a korábbi interpretációkat, egy-egy elemzése pedig (például a *Színek és éveké*, valamint a Krúdy-regényé) egészében hat újszerűnek s meggondolkodtatónak. Friss szempontok, közelítések, észrevételek fénynyalábja mindig alkalmas arra, hogy a már tudott (avagy tudottnak vélt) értéket másként ragyogtassa fel. Így a Fülöp László elemzése is. Nem csupán ismeret-összefoglaló és -közvetítő, hanem ismeretbővítő és -gyarapító egy-szersmind könyvének mind a hét darabja. Főként műfajelméleti vonatkozásokról, egy-egy regény narrációjának, modalitásának, időstruktúrájának, szólamkeverő eljárásainak jellemzőiről és jelentésképző funkcióiról, illetőleg világg- és magyar irodalmi rokonságáról, s ehhez vetve egyedi, megkülönböztető jegyeiről tudunk meg sok fontos újdonaságot. Amidőn pedig a szerző mások elszórt megjegyzéseinek, igen lényeges, ám részletezőn ki nem bontott állításainak következetes végiggondolására vállalkozik, számottevően módosít a korábbi megítéléseken és értékhangsúlyokon. Nem szünteti meg az eddigi beállítások, minősítések érvényét, épp „csak” egy tágabb összefüggérendszerbe illeszti őket, s — olykor kimondva, másszor kimondatlanul — egyoldalú túl-

becsülésük, netán abszolutizálásuk veszélyeire int. Móricz és Schöpflin hajdani kritikáinak hatására (az utóbbi évtizedek obligát regényelemző gyakorlatát immár nem is említvén) mindannyian hajlanánk a *Színek és évek* elsősorban szociológiai nézőpontú megközelítésére, hiszen a *Sárarany* írója is ekként vélekedett: „Ha ki volna már fejlődve a tudománynak az az ága, amely a szociális élet örök igazságait s esetleges fejlődését kutatja: ebből a regényből sokkal több törvényszerűséget vonhatna le, mint magából az életből. Ez a regény nem fotografiája, nem absztrakt megrögzítése a magyar élet megírt rétegének, hanem maga az az élet.” Egybecseng ezzel Schöpflin Aladár vélekedése: Kaffka Margit remeke társadalomrajzként „... a legnagyobb szabású magyar regények közé tartozik”. Fülöp László sem vonja kétségbe e megállapítások (s a nyomukba szegődők) igazságát, elemzése mégis nagy nyomatékú figyelemztetés: a *Színek és évek* Bergson ismerete híján is az eltűnt időt visszabüvölő, merészen újszerű, világirodalmi rangú alkotás — az ő pontos és pregnáns névadását idézve — „emlékezés-szerkezetű tudatregény”. A könyv csakis kiváló társadalomrajzát, valóságtükör voltát (vagyis: *realizmusát*) kizárólag e *korszerű*, formateremtő, a mű egész viszonyrendszerét megszabó fikció primátusát elismerve, következtéseit levonva értékelhetjük-értelmezhetjük autentikusan. Avagy: tudván tudtuk eleddig is, hogy Kosztolányi *Pacsirtája* pszichológiai alapozású és töltésű, „mellékesen” pedig a kisvárosi létezés kórképét, szomorú szociológiáját fölvezető kisregény. Fülöp László úgyszintén e két szféra jellegadó sajátosságait, fontossági sorrendjét fürkészi tanulmánya kezdetén (számos adalékkal finomítva, téve pontosabbá ismereteinket eközben), a hangsúlyt azonban a mű harmadik, eddig jószerével nem is vizsgált dimenziójára, az *ontológiaira* veti. Felfogása (s bennünket teljességgel meggyőző érvelése) szerint a *Pacsirta* a léttragédia élményének fájdalmas megvallása, „... a végzettszerűen boldogtalan létezés történeteként olvasható”. Mondanunk is fölösleges: nem csupán árnyalatnyi módosulásokat, elmozdulásokat hoznak az effélék egy-egy regény értelmezésében, hanem mindenkor a recepció magvát, lényegét érintik. S a példákat szaporíthatnók.

Túl a könyv címében s alapeszméjében rejtező, mindvégig burkolt lapangó polémia, másmilyen, nyíltan vállalt vita is kibomlik a *Realizmus és korszerűség* lapjain: az értékvédelemé. Azokkal — például Kolozsvári Grandpierre Emillel és Sükösd Mihállyal — perlekedik Fülöp László, kik a magyar regényt szemlélvén csakis hiánylistákat terjesztenek elő, kik a megkészttség, a formanyelvi önállótlanág stb. többé-kevésbé igaz vádjainak érvényét valamennyi prózaepikusunkra aggály nélkül kiterjesztik, kik valódi, világirodalmi rangú értékeinket is fitymálják avagy nem létezőnek tekintik. Ellenükben, őket cáfolandó mutatja föl a kötet a tárgyalt alkotókat és műveket, bizonyítván, hogy esetükben szó sem eshet holmi lemaradásról és szolgai mintakövetésről (időszerűek és korszerűek voltak ők mindahányan), sejtetvén, hogy az ellenpéldák sora más szerzőkkel s regényekkel is gyarapítható. Itt csupán annyit jelezhetünk: e polémiaiban is Fülöp Lászlóval vagyunk egyek.

Épp mivel az időszerűség és a korszerűség bizonyítékait tárja elő rendre az irodalomkutató, elemzéseiben nagy szerepet kell juttatnia a poétikai szempontoknak. A narráció, a modalitás, a polifónia, az időkezelés stb. funkcionális vizsgálata korántsem véletlenül nyomul az előtérbe. E könyv is igazolja régi tudomásunkat: Fülöp László igen alapos és modern, de sohasem öncélúan hivatkozó elméleti készültség birtokosa. Tisztázott, világos, korszerű szempontokkal, módszerekkel és fogalomkinccsel rendelkezik, ámde csak a föltétlenül

szükségeset mozgósítja belőlük. Idegen tőle mindennemű fitogtatás, analiziseiben sehol nem érezzük a poétika túltengését, apparátusa nem burjánzik rá a művekre, nem degradálja őket pusztá demonstrációs ürüggyé. Noha szövegközpontú elemzés az övé is, mégsem a new criticism kidolgozta — s a némelelyektől nálunk is az ismert intoleranciával pajszra emelt és képviselt — *close reading* szélsősége és laboratóriumi hűvössége jellemzi interpretációit. Művön kívüli, életrajzi, pszichológiai, történelmi, szociológiai faktorokat nemkülönben az analízis körébe von, ha velük és általuk vél egy-egy alkotás mélyrétegeinek, lényegének a közelébe juthatni. S e nem „szoros olvasás” meg is termi gyümölcsét. Fülöp László választott mesterei közt megnevezetlenül is ott tudhatjuk pl. Henryk Markiewiczet (*Az irodalomtudomány fő kérdései* című alapvető munka szerzőjét), Mihail Bahtyint (a „kronotoposz” fogalma és vizsgálata az ő elméleti fejtegetéseire mutat vissza) és még többeket, a „debreceni iskola” nesztorát, Barta Jánost is mindenképp. Az ő tanításait az epikus „dimenzióról” és „perspektíváról” avagy azt az intését, „... hogy a kutatónak mindig az egész műalkotásból vagy az életmű egészéből kell kiindulnia...” (vö: Barta: *A pálya végén*. Bp., 1987. 10—11., 403.), hivatkozás nélkül is nagy haszonnal fogadja magába e tanulmánygyűjtemény. Az elméleti-poétikai készültség értékét és érvényét csakis a reá épülő produkció súlya és távlata mérheti. Elmondhatjuk: Fülöp László műelemző teljesítményei a teoretikus bázis inspiráló erejét és teherbírását demonstrálják mindenkor.

Sorolhatnók tovább is a kötet jellemzőit és érdemeit — méltatván például a szaktudományos fogalmiságot és az esszéisztikus szépségigényt egybeöltő, láttató, hajlékony, elegáns és egyéni veretű stílust, a pontos, világos okfejtést, megemlítve, hogy a szerzőt olykor az irodalomértés juttatja el a mélyebb életértéshez (amidőn például Kassák számvető szituáltságát Kaffka Pórtelky Magdájának emlékezőhelyzetével magyarázza: 235—236.) —, ám elég. Essék szó ellenvetésekről, apróbb kifogásokról is. Magától értetődik, hogy nem valamennyi részmegállapításban, hangsúlyelosztásban vagyunk egy nézetben Fülöp Lászlóval, noha akkor is tiszteljük véleményét. Mindenképp elhagytuk (vagy radikálisan kurtítottuk) volna a legkorábbi tanulmány, az *Iszony*-elemzés egyszerűre pszichologizáló és cselekménykövető szegmentumát. Vajmi kevés újat mond ez a rész a regényt jól ismerőnek, ekként fölösleges. Szerintünk *A gólyakalifában* és a *Timár Virgil* fiában legalább oly mértékű Babits személyes érintettsége, mint a *Halálfiái* esetén, s úgy vélnők: a korhoz kötöttség verdiktje áll ez utóbbira is. Ráadásásként Táborny Elemér története máig megőrizte friss, eleven, vonzó mivoltát; ugyanezt bajosan mondhatnók Sátorczy Imrus históriájáról, noha immanens irodalmi értékei kétségkívül számottevőb-bek. Nem csatlakozhatunk a tételhez, amely szerint a regényíró Kaffka Margit — túl az impresszionizmuson — „... legfeljebb a szecessziótól tanult valamit” (24.). Természetesen a „legfeljebb” és a „valamit” kifejezés indokolatlanul elhárító, jelentőségsökkentő sugalmazását kifogásoljuk. Meggyőződésünk, hogy a *Mária éveiben* feltétlenül jellegadó a szecesszió befolyása, a stílusban főként, de a hősnő életéréseiben, patológiakussá fajult narcizmusában, „világiszonyában” is. A *Színék és évek* időkalandjának társaként utaltunk volna Alain-Fournier és Proust regényére, az *Egy ember életével* kapcsolatban pedig mindenképp említenők: Kassákon kívül sokan érezték az időtt parancsoló szükségnek a számadást, a szembenézést önmagukkal és a múltakkal. Hosszú a sor Jászi Oszkártól, Károlyi Mihálytól és Lukács Györgytől Szeffő Gyuláig és a *Halálfiái*t koncipiáló Babitsig. A megírás esztendeje helyett örömeztőbb láttuk

volna a tanulmányok végén az első publikálás helyét és dátumát (a Kaffka-tanulmányok — tudjuk — az *Irodalomtörténet* hasábjain láttak napvilágot, ám a többi...?), s a magunk részéről úgy találjuk: noha Fülöp László mindig elokvens, igényes és elsőrendű stilisztza, néhol „túlbiztosít”, túlmagyaráz, s elvértve redundáns elemek is belopódnak szövegeibe. Bántó, értelemzavaró sajtóhiba igen kevésszer bukkan föl a kötetben (inkább csak betűtöbbletek és -kihagyások keltenek röpké zavart); egyébként is a nyomda munkáját, nem pedig a szerzőt minősíti minden efféle gyarlóság.

Szép és roppant tanulságos könyvvel sietett az oktatás segítségére Fülöp László. Kérdés, hol hasznosulhat igazán e tanulmányfüzér. „Középiskolás fokon” aligha. Az itt elemzett művek egyike sem tartozik a „törzsanyaghoz”, Németh László a „választható” kategóriába szorult, Kaffka Margitnak pedig kiáltóan mostoha, teljességgel méltánytalan sors jutott. Korántsem alaptalan hát a föltevés: épp azokhoz nem jut el a *Realizmus és korszerűség*, kiknek a legnagyobb szükségük volna reá. Maradnak az egyetemisták, a főiskolások és — az irodalomtudomány művelői. Ők sincsenek kevesen, ámde ez gyér vigasz. (*Tankönyvkiadó.*)

LŐRINCZY HUBA

Leskó László: Kihűlt lábnyomokon

Kicsiny fehér, koporsót kísér a menet egy dunántúli falucskában. Újszülöttet temetnek; Elisabeth Lang, élt két napot. Meghalt 1946. március 21-én. Erős Matthias plébános szerint azért, mert „látá, mily szörnyűséges dolgok esnek a világban. Inkább visszatért mennyei honába, ahol örök a béke, testvér nem fenekedik testvére.”

Ezzel a szombolikus jelenettel kezdődik Leskó László nagyerejű regénye, a *Kihűlt lábnyomokon*. Leskó — regényíróként legalábbis — ezzel a könyvvel debütál, művében azonban nyoma sincs bármiféle pályakezdői bizonytalanságnak. Olyan író szólal itt meg, aki megglelte már saját hangját, aki gazdag írói eszköztárat birtokol, aki annyira ismeri e mesterség szabályait, hogy ha kell, fel is rúgja őket. Mintha az évtizedes újságírói gyakorlat tapasztalatai — mindaz, ami a riportokból, szociográfiákból, novellákból hasznosítható — születtek volna újjá ebben a regényben — egy más minőségként.

1946 tavasza, az első tavasz a háború után. A túlélés, a remények tavasza. Ha nem is mindenhol. Hiszen Erdősön a szenvedés, a reményvesztés tavasza ez. Erdősön ugyanis németek élnek. Svábok. Akiket most, a háború után kitelepítenek az országból. Persze, nem valamennyiüket. Csak azokat, akik Volksbund-tagok, SS-katonák voltak, avagy az utolsó népszámláláson német nemzetiségűnek, anyanyelvűnek vallották magukat. De akinek túl szép háza, túl kövér tehene vagy túl agilis haragosa volt, az is könnyen fölkerülhetett a kitelepítési listára.

A második világháború után Európában különös népvándorlás indult meg az új (régi-új) határok mentén. Milliókat fosztottak meg otthonuktól, vagyonuktól, s telepítettek át egy más országba, csupán azért, mert egy másik nép